

Bilgi Yönetimi Dergisi

Cilt: 5 Sayı: 2 Yıl: 2022

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/by>

*Hakemli Makaleler
Araştırma Makalesi*

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 22.03.2022
Kabul tarihi: 23.05.2022
Erken görünüm: 14.12.2022
Yayınlanma tarihi: 30.12.2022

Article Info

Date submitted: 22.03.2022
Date accepted: 23.05.2022
Date early view: 14.12.2022
Date published: 30.12.2022

Anahtar Sözcükler

*Düşünce Özgürlüğü, Sansür,
Bilgi Hizmetleri*

Keywords

*Intellectual Freedom,
Censorship, Information
Services*

DOI Numarası

10.33721/by.1091886

ORCID

0000-0002-7968-485X (1)
0000-0003-4040-3966 (2)

Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusundaki Basılı Kaynakların Nicelik ve İçerik Analizi: 1928-2020

*Quantitative and Content Analysis of Printed Publications
on Intellectual Freedom in Turkey: 1928-2020*

Ela ANKARALI

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Doktora Öğrencisi,
ela.ankarali@hacettepe.edu.tr

Bülent YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi,
byilmaz963@gmail.com

Öz

Bilgi merkezlerinin işlevlerini yerine getirebilmesi için düşünce özgürlüğü kritik öneme sahiptir. Bilgi merkezleri sundukları kaynaklarla düşünce özgürlüğünü besler, düşünce özgürlüğü ise bilgi merkezlerinin her görüşe ait bilgi kaynağını hizmete sunmasına olanak sağlar. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış çok sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında, Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında, düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış basılı kaynakların (kitap, makale ve tez) nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada, “Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların türlerine göre dağılımı nasıl olmuştur, dönemlere göre sayısal dağılımı ve değişimi nasıl olmuştur ve dönemlere göre içerik değişimi nasıl olmuştur?” soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır. Veri tabanlarından kapsamlı bir şekilde yapılan literatür taraması sonucunda ulaşılan kaynaklar kitap, makale ve tez olarak türlerine ayrılarak, kaynakların on yıllık dönemler için sayısal dağılım ve içerikleri değerlendirilmiştir. İçerik değerlendirmesi, başlıklarda kullanılan terimler üzerinden yapılmıştır. Çalışma kapsamında, 433’ü kitap, 638’i makale ve 232’si tez olmak üzere toplam 1303 kaynağa ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, düşünce özgürlüğü ve sansür ile ilgili yayın sayısının hızla yükselmekte olduğu, özellikle 2011-2020 döneminde yayımlanan kaynak sayısının önceki dönemlere göre büyük ölçüde arttığı ve başlıklarda kullanılan terimlerin değiştiği görülmüştür.

Abstract

Intellectual freedom is critical for information centers to function properly. Information centers nurture intellectual freedom with the resources they provide, while intellectual freedom enables information centers to provide information resources for all perspectives. There are many sources published on intellectual freedom in Turkey. Within the scope of this study, the quantitative and qualitative analyses of the published sources (books, articles, and thesis) on intellectual freedom and censorship between 1928-2020 in Turkey were performed. In the study, "How is the distribution of the published sources on intellectual freedom and censorship in Turkey according to their types, how does the number of publications differ by the periods, and how does the content change according to the periods?" questions have been addressed. As a result of a comprehensive literature survey from databases, the sources reached are divided into books, articles, and thesis, and the numerical distribution and contents of the sources for ten-year periods have been evaluated. The content evaluation was performed for the terms used in the titles. Within the scope of the study, a total of 1303 sources were reached, of which 433 were books, 638 articles, and 232 theses. As a result of the study, it has been observed that the number of publications on intellectual freedom and censorship is increasing rapidly, the number of publications, especially in the 2011-2020 period, has increased significantly compared to previous periods, and the terms used in the titles have changed.

1. Giriş

Düşünce özgürlüğü, bireylerin ve toplumların gelişmeleri için zorunlu sayılan temel insan hakları arasında yer alır. Çünkü bireyler ve toplumlar ancak hiçbir kısıtlama olmadan, istedikleri bilgiye ulaşabildiklerinde bir konu hakkında “düşünme” yetisi elde edebilirler. Bunun sağlanması için öncelikle temel bilgi merkezleri olan kütüphanelerin her bilgi kaynağını kullanıcılarına erişilebilir kılması önemlidir. Düşünce özgürlüğünün diğer adımı ise bir konu hakkında edindiği bilgileri zihninde olgunlaştıran, düşünebilen bireylerin, fikirlerini hiçbir baskı hissetmeden özgürce ifade edebilmeleridir. Özgür düşüncenin ürünü olarak oluşan basılı kaynakları topluma ulaştıracak kurumlar ise yine kütüphaneler olmaktadır. Yani, düşünce özgürlüğü ve bilgi merkezleri birbirlerini besleyen ve iç içe geçmiş kavramlardır. Bunlardan biri olmadan diğerinin varlığından bahsetmek olanaklı olmayacaktır. Toplumlar farklı düşüncelere ulaşabildiklerinde gelişebilirler, bu ise düşüncelerini özgürce ifade edebilen bireylerin düşünce ürünlerinin hiçbir kısıtlama olmadan topluma sunulmasıyla sağlanabilir.

Bu çalışmada öncelikle konuya ilişkin kuramsal bir çerçeve çizilmiştir. Bu bağlamda düşünce özgürlüğü ve sansür kavramları açıklanarak, bilgi hizmetleri ile ilişkisi irdelenmiştir. Konuyla ilgili literatüre kısaca yer verildikten sonra çalışmanın amaç, kapsam ve yöntemi açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış basılı kaynakların başlıklarında kullanılan kelimeler üzerinden yapılan sayısal analiz ve içerik analizinin bulguları yorumlanarak, sonuçlar sunulmuştur.

1.1. Düşünce Özgürlüğü ve Sansür

“Düşünce; çevreden edinilen algıların zihinde işlenmesi, özgürlük; bağımsız olma, kısıtlama ve kısıtlanmalardan uzak olma anlamına gelmektedir” (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 4). Kısaca düşünce ve özgürlük kavramlarından oluşan “düşünce özgürlüğü”, algıların zihinde işlenmesi ve açıklanması sürecinde bağımsız olma, kısıtlama ve kısıtlanmalardan uzak olma, bir başka deyişle, özgürce düşünebilme ve ifade etme anlamı taşımaktadır.

Düşüncenin oluşması için önce bilgi sahibi olmak gerekmektedir. “Özgürlüğün ön koşulu doğru, çarpıtılmamış bilgiye erişim hakkıdır” (Çelik ve Tonta, 1996, s. 1). Ancak bir konu hakkında bilgiye erişebilenler özgür düşünebilirler. Düşünceyi ifade etme özgürlüğünden söz etmek içinse önce düşüncenin var olması, sonra düşüncenin paylaşılması gerekir (Soysal, 1999, s. 145). Düşünce özgürlüğü; bilgiye kısıtlama olmadan erişip, özgür düşünebilmeyi ve bu düşünceleri herhangi bir endişe duymadan açıklayabilmeyi ifade eder.

Amerikan Kütüphane Derneği (The American Library Association - ALA) düşünce özgürlüğünü, her bireyin kısıtlama olmaksızın tüm bakış açılarından bilgi arama ve alma hakkı olarak tanımlamaktadır. Düşünce özgürlüğü, bir soru, gerekçe veya hareketin tüm yönlerinin araştırılabileceği tüm fikir ifadelerine serbest erişim sağlar ("Intellectual Freedom and", 2007). Düşünce özgürlüğü tüm özgürlüklerin temelidir (Sağlamtuç, 1991, s.93). “Yeniliğin, yaratıcılığın ve gelişmişliğin temelinde de düşünce özgürlüğü yatar.” Düşünce özgürlüğü, bireylerin istediğine inanması, istediğini düşünebilmesi, düşüncelerini ifade edebilmesi ve diğer bireylere eriştirebilmesi, farklı fikir ve düşüncelere erişebilmesi, bu fikirlere saygı duyması, düşüncelerini açıklamaya zorlanmaması ve düşünceleri nedeniyle kınanmamasıdır (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 2-5). Alaca ve Yılmaz’ın düşünce özgürlüğü tanımında yer verdikleri “bireylerin düşüncelerini açıklamaya zorlanmaması” ilkesi düşünce özgürlüğünün farklı bir boyutunu yansıtmaktadır. Nitekim, düşünce özgürlüğü kavramının uygulanmasında herhangi bir zorlamadan bahsetmek bu kavramın temeline aykırı olacaktır. Bireyler özgürce düşüncelerini açıklama hakkına sahip oldukları gibi, konuşmama haklarını da özgürce kullanabilmelidirler.

Amerikan Kütüphane Derneği Düşünce Özgürlüğü Kılavuzunda (2010), düşünce özgürlüğünün ancak iki temel koşul karşılandığında var olabileceği belirtilmiştir. Bu koşullardan ilki, tüm bireylerin herhangi bir konuda herhangi bir inanca sahip olması ve uygun gördükleri herhangi bir biçimde fikirlerini ifade etme hakkına sahip olması, ikincisi ise kullanılan ortam, çalışmanın içeriği ve hem yazarın hem de bilgiyi alan kişinin bakış açılarından bağımsız olarak toplumun bilgi ve fikirlere

sınırsız erişim hakkı taahhüdüne sahip olmasıdır. Bu yaklaşıma göre, bir toplumda, bu iki koşul birlikte sağlanamıyorsa düşünce özgürlüğü var olamayacaktır.

ALA, sansür kavramını da belirli kişilerin (birey, grup veya hükümet yetkililerinin) sakıncalı ya da tehlikeli bulduğu fikirlerin ve bilgilerin bastırılması olarak tanımlamaktadır. Aynı kaynakta, sansürcülerin neyin doğru ve uygun, neyin saldırgan ve sakıncalı olduğu hakkındaki görüşlerini herkese dayatmak için devletin gücünü kullanmaya çalıştıkları belirtilmektedir. Sansürcüler, kütüphaneler gibi kamu kurumlarına, uygunsuz veya tehlikeli olduğunu düşündükleri kamuya açık bilgileri gizlemeleri için baskı yapar, böylece diğer kişilerin materyali okuma veya görüntüleme ve bu konuda karar verme şansına sahip olması engellenir ("Intellectual Freedom and", 2007). Tarihte kamu güvenliği, devletin veya kişilerin korunması, kutsal değerler, pornografi vb. sebeplerle bilgi edinme özgürlüğünün kısıtlanmasına örnekler bulunmaktadır (Molz, 1990'dan aktaran Çelik ve Tonta, 1996, s. 3). Günümüzde hâlâ belirli konularda sansür gerekli görülmekte ve uygulamalarına rastlanmaktadır. Sansürün hangi durumlarda "gerekli" kabul edileceğinin belirlenmesi önemlidir, zira "gerekli" durumların kapsamının geniş tutularak amacı dışında kullanılması, düşünce özgürlüğünün önündeki en büyük engeli oluşturacaktır.

Kızılkın (1988, s. 161), sansürün hükümetlerin uyguladığı sansür, bireylerin kendilerine uyguladığı otosansür ve birey veya grupların farklı düşüncelere uyguladıkları sansür vb. türleri olduğunu belirtmektedir. "... hükümetler, resmi bilgilere erişimin kısıtlanması, ulusal savunma, kamu düzeni, gizli bilgileri açıklama yasağı gibi düzenlemelerle doğrudan ya da dolaylı olarak bilgi edinme özgürlüğünü kısıtlayabilmektedir" (Gboyega, 1995'ten aktaran Çelik ve Tonta, 1996, s. 4). Bu konuda araştırmacıların farklı görüşleri bulunmaktadır. Kimi araştırmacılar bu gibi durumlar için yapılan erişim kısıtlamalarını sansür olarak nitelendirirken, kimi araştırmacılar ise bunun bir gereklilik olduğunu, bu nedenle sansür kapsamında değerlendirilmeyeceğini belirtmektedir.

Sağlamtuğ, sansürü destekleyenlerin, tüm bireyler için neyin iyi olduğunu sadece kendilerinin bildiğine inanan kişiler ya da gruplar olduğunu belirtmektedir. Bu kişilerin, topluma zarar verecek şiddet içerikli kaynaklar yerine dini veya politik görüşler, cinsellik, azınlık hakları gibi konularda sansür için ısrarcı davrandıklarını dile getirmektedir (1991, s. 95). Sansür, bireylerin faydalı-zararlı ayırımını yapabilecek yetkinliğe sahip olmadıklarını vurgulamakta, bu nedenle bireylerde özgüven sorununa da neden olmaktadır (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 8).

Kısaca, sansürün bireylerde yarattığı özgüven sorunu nedeniyle, önce bireylerin düşüncelerini açıklamalarına engel olduğu, daha sonra ise sorunun ilerleyerek kişilerin düşünmesine engel olduğu söylenebilir. Bu nedenle farklı gerekçelerle savunulan sansürün "gereklilik" durumları dikkatlice ve nesnel olarak belirlenmeli, sansürün belirli grupların fikirlerini öne çıkarmaya yönelik olarak uygulanmadığından emin olunmalıdır.

1.2. Bilgi Hizmetlerinde Düşünce Özgürlüğü ve Sansür

Bilgi hizmetleri, düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Bu ilişkinin en önemli dayanağı, bilgi merkezlerinin temel işlevi olan "bilgiye erişim"dır. Düşünce özgürlüğünün kullanılmasında ve hayata geçirilmesinde bilgi merkezleri kritik öneme sahiptir. Bilgi merkezleri, temel işlevlerini ancak düşünce özgürlüğü sağlandığında gerçekleştirebilirler. Yani düşünce özgürlüğü yoksa, bilgi merkezleri de işlevlerini yerine getiremezler. Bilgi merkezleri işlevlerini yerine getiremediğinde ise düşünce özgürlüğünün gerçekleşme olasılığı azalır. Kısaca, düşünce özgürlüğü ve bilgi merkezleri birbirlerini besler, güçlendirir. Bunlardan biri olmadan diğerinin işlevinin tam olarak gerçekleşmesi olanağı olmayacaktır.

"Düşünce özgürlüğünün "olmazsa olmaz"ı bilgi edinme özgürlüğüdür. Yeterli ve doğru bilgi elde edemeyen birey ve toplumların özgür davranamadıkları konusunda yeterince örnek vardır" (Çelik ve Tonta, 1996, s. 2). Kütüphaneciliğin temeli, toplumun bütün bireyelerine düşünce özgürlüğü ortamı için bir zemin hazırlamaktır. Kütüphaneler, sahip oldukları bütün bilgi kaynaklarını, ihtiyaç duyan bütün bireyler için dil, din, ırk, köken, düşünce vb. konularda ayırım yapmadan sunar. Talep ettiği bilgiye herhangi bir kısıtlama olmadan, farklı bakış açılarıyla ulaşabilen bireyler özgür bir toplumun temelini oluştururlar. Dünyada barışın temeli de düşünce özgürlüğüdür. Ancak istediğini okuma özgürlüğüne sahip olan ve okuyan bireyler bilinçli olarak kendilerini yönetecek kişileri seçebilirler (Sağlamtuğ,

1991, s. 93). Bu bağlamda düşünce özgürlüğünün toplumun bütün fertlerini etkileyen kritik bir kavram olduğu, toplumsal kalkınmanın temelini oluşturduğu açıktır.

Düşünce özgürlüğü için bilgiye ulaşmak ön koşuldur. “... insan düşündükçe bilir, bildikçe daha fazla düşünür” (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 12). Düşünce özgürlüğünün yerleşmesinde bilgi merkezleri ve diğer kütüphanelere göre halka daha yakın olan halk kütüphaneleri büyük öneme sahiptir (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 2). Halk kütüphaneleri bilginin özgürce dağıtılmasını ve kullanılmasını sağlayacak zemini hazırlamakla sorumlu olan demokratik oluşumlardan biridir. Uluslararası literatür başta olmak üzere, halk kütüphaneleri hakkında yapılan birçok tanım da bu ifadeyi desteklemektedir (Gülle, 1997). Bu nedenle halk kütüphanelerinin sayı ve işlevinin artırılması düşünce özgürlüğünün yerleşmesine büyük katkı sağlayacaktır. Sorunlara demokratik çözümler bulunabilmesi için düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesi zorunludur. Bu ortamın sağlanması için bireylerin bilgiye ulaşmasını sağlayan halk kütüphaneleri, bu nedenle önemli kurumlardır. Kütüphane personeli kullanıcılara sunduğu bütün hizmetlerde düşünce özgürlüğü çerçevesinde hareket etmelidir (Alaca ve Yılmaz, 2015, s. 13-14). Bilgiye erişim sağlayan temel kurumlardan olan halk kütüphanelerinin düşünce özgürlüğü kavramını göz ardı etmesi, toplumun düşünce özgürlüğü temelini sarsacak güce sahiptir.

Kütüphaneler, topluma bilgi sağlayan tarafsız kuruluşlardır. Bir yayınevi sadece belirli görüşteki yazarların yayımlarını basabilir, bir öğretmen kendi görüşlerini öğrencilerine dayatmaya çalışabilir, bir haber kanalı sadece uygun gördüğü haberleri yayımlayabilir. Ancak, toplumun farklı konulardaki farklı görüşlere ulaşması kütüphanelerle mümkün olabilir. Bu açıdan kütüphanelerin ve kütüphanecilerin sorumluluğu büyüktür. Kütüphaneler için sansür ise, yayımları yıpratma, yayımların sayfalarını koparma, kullanıcıları kütüphane hizmetlerinden alıkoyma, yasaklama, gizleme, sınırlama, etiketleme, ortadan kaldırma vb. çabalarının tümü olarak tanımlanabilir. Yayınların ortadan kaldırılması veya tercih edilme fırsatının engellenmesi aslında özgürlüğün ortadan kaldırılmasıdır (Kızılkın, 1988, s. 160-161). Kütüphanelerin temel işlevlerini yerine getirmesi ancak sansürün olmadığı, özgür düşünmenin temel alındığı bir ortamın sağlanmasıyla mümkün olur. Kütüphaneciler farklı görüşlerdeki kaynakları hizmete sunarken baskı görmemeli, “belirli” kaynakların öne çıkmasına engel olunmalıdır.

Kütüphaneler için düşünce özgürlüğü ve sansür; kütüphane dermesinin özgür kullanımını, kütüphanecinin ifade özgürlüğünü ve kütüphanelerin tarafsızlığını kapsamaktadır (Kızılkın, 1988, s. 160). Kütüphane dermesinin kullanıcılar tarafından özgürce kullanımı kütüphanelerdeki iyi hizmet ilkesinin hem gereği hem de ürünü olacaktır. Kütüphanecinin ifade özgürlüğü, kütüphanecinin mesleğini icra ederken suçlanma korkusu yaşamaması gerektiğini, kütüphanelerde düşünce özgürlüğünün temelini kütüphaneciler olduğunu ifade eder (Kızılkın, 1988, s. 164). Kütüphanecilerin kütüphanelerde düşünce özgürlüğü kapsamında davranabilmeleri için öncelikle bu konuda bilgi sahibi olmaları gerekir. Kütüphanecileri ve ilgili diğer kişileri düşünce özgürlüğü konusunda eğitmek için 1967 yılında ALA tarafından Düşünce Özgürlüğü Ofisi kurulmuştur (ALA, 2013). Kütüphanelerin tarafsızlığı ise kütüphanelerin sunduğu kaynakları seçmede tarafsız davranması gerektiğini ifade etmektedir (Kızılkın, 1988, s. 164). Ancak kütüphane dermesinin özgürce kullanımı, kütüphanecilerin ifade özgürlüğü ve kütüphanelerin tarafsızlığı bir arada sağlandığında kütüphaneler düşünce özgürlüğüne hizmet edebilirler.

Kütüphaneciliğin geliştiği ülkeler kütüphanecilik dernekleri ile düşünce özgürlüğünü savunmuş, kısıtlayanlara karşı çıkmışlardır. Amerikan Kütüphane Derneği tarafından ilk olarak 1939 yılında yayımlanan *Kütüphane Hakları Bildirgesi*, farklı tarihlerde güncellenerek şimdiki halini almıştır ve “dünyada modern kütüphaneciliğin temelini” oluşturmuştur (Sağlamtunç, 1991, s. 94). *Amerikan Kütüphane Derneği Kütüphane Hakları Bildirgesi* (2006), bütün kütüphanelerin bilgi ve fikirler için bir forum olduğunu ve belirlenen ana politikaların kütüphanelerin hizmetlerine yol göstermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu ana politikalar, bütün kütüphane kaynaklarının tüm insanlar için sağlanması, yazarın köken veya geçmişi nedeniyle kaynakların elenmemesi, tüm bakış açılarını sunan materyal ve bilgi sunulması, sansüre meydan okunması, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasına direnilmesi ve bunu destekleyen kişi ve gruplarla iş birliği yapması, kökeni veya görüşü nedeniyle hiç kimsenin kütüphane kullanımının engellenmemesi, sergileme alanları ve toplantı odalarının bütün halka adil bir şekilde sağlanması, bütün kütüphane kullanıcılarının mahremiyet ve gizliliklerinin korunmasıdır

("Library Bill of Rights", 2006). *Kütüphane Hakları Bildirgesi*, düşünce özgürlüğünü destekleyen ve sansüre karşı çıkan, kütüphanelerin hedefleri doğrultusunda bütün bireylerin bilgiye erişimini sağlama amacına hizmet eden önemli bir adımdır. 1999 yılında Uluslararası Kütüphane Dernekleri ve Kurumları Federasyonu (The International Federation of Library Associations and Institutions - IFLA) yönetim kurulu tarafından kabul edilen "Kütüphaneler ve düşünce özgürlüğü konulu IFLA bildirisi" (1999), bu konudaki önemli adımlardan bir diğeridir. Bu bildiri, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirisi'nde belirtildiği biçimiyle düşünce özgürlüğünü destekler, savunur ve onu geliştirmek için çalışır" ifadesiyle başlamaktadır ve düşünce özgürlüğünün kütüphanelerle ilgili ilkelerini içermektedir. Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD) tarafından 22 Şubat 2008 tarihinde kabul edilen "*Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi*" (2008) ise Türkiye'de bu konuda atılan önemli bir adım olmuştur. Bu bildirmede, TKD'nin uluslararası ve ulusal bazı sözleşme ve bildirimlerdeki ilkeler çerçevesinde düşünce özgürlüğünü savunduğu, desteklediği ve geliştirmek için "TKD Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi" ilkelerini benimsediği belirtilmiştir. Bu ilkeler arasında bilgi merkezi çalışanlarının bu bildirgenin ilkeleri doğrultusunda hizmet vermeleri gerektiği ve bu bildirmeye uygun davranmaları nedeniyle haksız uygulamalara maruz bırakılmayacakları ilkesi bulunmaktadır (TKD, 2008). Kütüphaneciler ancak kütüphanelerinde hizmete sundukları kaynaklardan sorumlu tutulmamaları sağlandığında düşünce özgürlüğünün bilgi hizmetlerindeki gerekliliklerini layıkıyla yerine getirebilirler. Bildirme'de genel olarak, kütüphanelerde bilgi kaynaklarının seçimi ile başlayan işlemler ve bunlara dayalı olarak gerçekleşen hizmet süreçlerinin tümünde düşünce özgürlüğü temelli yaklaşımla davranmak gerektiği vurgulanır.

2. Literatür Özeti

Bilgi hizmetleri ile düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarının ilişkisi açıktır.* Alaca ve Yılmaz'ın (2015) bu kavramların halk kütüphanesi kullanıcıları tarafından ne şekilde algılandıklarını inceleyen çalışması, bu konuda önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Yazarlar, çalışmalarında düşünce özgürlüğü ve sansür kapsamında halk kütüphanelerinin görev ve sorumluluklarını açıklamış ayrıca halk kütüphanesi kullanıcılarının bu kavramlardan ne algıladıklarını incelemek amacıyla Ankara'daki üç ilçe halk kütüphanesinin kayıtlı kullanıcılarına anket uygulamış, cinsiyete, yaşa ve öğrenim durumuna göre düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarının algılanışını incelemiş, bu konulardaki farklılıkları ve benzerlikleri irdelemişlerdir. Çalışmada, katılımcıların bir kısmının kütüphanelerde sansürle karşılaştıkları sonucuna ulaşılmış, bu bağlamda kütüphane kullanıcılarının daha sorgulayıcı ve kütüphane kaynaklarının kullanımında daha aktif olmaları, kütüphanelerin mesleki eğitim almış kütüphanecilerce ve "daha demokratik bir anlayışla" yönetilmesi, halk kütüphanelerinin hizmet sunarken kaynak kullanımını sınırlayıcı tutumlardan uzak olmaları, bu konularda seminer, konferans vb. düzenlenerek kütüphane kullanıcılarının algılarının artırılması, derneklerin kütüphane ve kütüphanecilerin düşünce özgürlüğüne aykırı davranışlarını uyarabilmesi ve yaptırımlar uygulayabilmesi gibi çözüm önerileri sunulmuştur.

Türkiye'de düşünce özgürlüğünün halk kütüphanelerine yansımaları konusunda önemli bir diğer çalışma ise Güllü (1997) tarafından yapılmıştır. Bu çalışma (tezin yayımlandığı yıllarda) düşünce özgürlüğü ve kütüphanecilik kavramlarının Türkiye genelinde bir bütünün parçası olarak düşünülmediği ve bu nedenle bu eksik bakış açısının Türkiye'nin demokratikleşme sürecine olumsuz etkiler yarattığı görüşünden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Türkiye'deki halk kütüphanelerinde özellikle yönetici kadrosundaki bireylerin halk kütüphanelerinin düşünce özgürlüğü ile olan ilişkisi ve demokratikleşme sürecindeki sorumlulukları konularına bakış açısını öğrenmenin, düşünce özgürlüğü düzeyine ve algısına ne gibi katkılar sunabileceğini kurgulamak için kritik olduğu vurgulanmıştır. Araştırma bünyesinde il halk kütüphanelerinde çalışan yöneticilere anket uygulanmıştır. Ankette katılımcıların düşünce özgürlüğü kavramından ne anladıklarına yönelik olarak sunulan "Düşüncelerin ülkenin genel asayiş ve düzeninin bozmadan açıklanmasıdır" ifadesi düşünce özgürlüğünün doğasına aykırı bir yorum olmasına rağmen, şaşırtıcı bir şekilde katılımcıların yarısından fazlası bu ifadeyi doğru bulmuştur. Yine anket sonucunda kütüphane yöneticilerinin çoğunluğunun,

* Çalışma Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi ve ağırlıklı kütüphanecilik/bilgi yönetimi ile sınırlı olduğu için sadece bu konudaki Türkçe literatür değerlendirilmiştir.

kütüphanecinin sunduğu kitaplarda bir takım kısıtlamanın (sansürün) gerekli olduğunu savundukları görülmüştür. Araştırma sonucunda ortaya çıkan sonuçlardan bir tanesi de Kütüphanecilik Bölümü mezunu olan yöneticilerin %40'ının sansürün gereksiz olduğunu düşünmesine karşın, diğer yöneticilerde bu oranın %60 seviyesinde olmasıdır. Araştırmacıya göre bu sonuç kütüphanecilik bölümlerindeki düşünce özgürlüğü eğitiminin eksikliğinin önemli bir göstergesidir.

Kütüphanelerin düşünce özgürlüğü çerçevesinde hizmet sunabilmeleri için kütüphanecilerin eğitimleri aşamasında bu konuda bilinçlendirilmeleri ön koşuldur. Kızılkın (1994) çalışmasında, kütüphanelerin düşünce özgürlüğü gereklerine uygun ortamlar olarak düzenlenmesinde kütüphanecilik eğitiminin önemini ortaya koymuştur. Bu amaçla Ankara’daki üniversite kütüphaneleri yöneticileri ile görüşmüş, kütüphanecilere ise anket uygulamıştır. Anket sonucunda, kütüphanecilik bölümü mezunlarının çoğunluğunun düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda bağımsız bir dersi gerekli gördükleri sonucuna ulaşmıştır (s. 59). Dişli ve Yılmaz (2020) ise çalışmalarında, Türkiye’deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri ders programlarını düşünce özgürlüğü eğitimi bakımından değerlendirmişlerdir. Yazarlar çalışmalarında, Türkiye’deki 10 Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü bünyesindeki lisans ve lisansüstü ders içeriklerini incelemiş ve 9 bölümün programında düşünce özgürlüğüne yönelik ders bulunduğunu görmüşlerdir. Ayrıca belirledikleri dersler üzerinden içerik analizi yapmış ve ilgili öğretim üyeleri ile görüşmüşlerdir. Farklı üniversitelerde, politikalara bağlı olarak, düşünce özgürlüğü ile ilgili eğitimlerde farklılıklar bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kütüphaneler açısından düşünce özgürlüğü ve sansür uygulamalarına yönelik önemli belirlemelerde bulunan bir diğer çalışma ise Sağlamtuğ’a (1991) aittir. Kütüphaneciliğin düşünce özgürlüğünü topluma yaymak ve düşünce özgürlüğünün destekçisi olmak gibi önemli bir temeli olmasına karşın, kütüphanecilerin kendilerinin başını ağrıtaçağını düşünerek kütüphanelerine belirli kaynakları almamaları veya belirli kaynakların kullanılmasını engellemeleri, bir başka deyişle kütüphanecilerin kendi kendilerine uyguladıkları otosansür, kütüphanecilerin mesleki saygınlıklarını olumsuz etkilemektedir. Doğru olan kütüphanecileri kütüphanelerinde bulunan kaynakların içeriğinden sorumlu tutmamaktır. Ancak bu sağlanabildiğinde belirli yayınlardan toplumun yararlanması olanaklı olabilir.

Sağlamtuğ’a (1991, s. 94-97) göre, kütüphanecilerin kendi kişisel görüşlerine ve inançlarına uygun yayınlar yerine, toplumu düşünerek kaynak seçmeleri önemlidir. Kütüphanecilerin bütün bireylere eşit ve tarafsız hizmet sunmak yerine politika, cinsellik vb. konularda belirli kitaplara erişmek isteyenlere olumsuz tavır takınmaları kabul edilemez. Resmi olarak kütüphanelere materyal seçiminde kütüphanecilere inisiyatif verilmek istenmiş olsa da kütüphanecilerin kendi kendilerine uyguladıkları otosansür nedeniyle bu inisiyatif uygulamada pek mümkün olamamaktadır. İlgili yönetmelik kütüphanelere seçilecek materyalleri belirlemede dikkate alınması gereken esasları belirlemiş olmasına karşın, bu esasların yoruma açık olduğu ve kütüphaneciler için yeterince yol gösterici olmadıkları söylenebilir. Yasal olarak yasaklanmaları nedeniyle kütüphane raflarından indirilen kitapların, çoğu kez kitaplar aklandıktan sonra dahi, aklanmaları takip edilmediği için, kütüphane raflarında yer alamadığı bilinmektedir. Yine iktidar değişikliği nedeniyle raflardan belirli kitaplar indirilmektedir. Sakıncalı görülen kitapların dahi resmi yazı karşılığında araştırmacılara verilmesi gerekirken, kitaba ulaşılamıyor, kitap başkasına verilmiş vb. gerekçeler üretilerek kullanıcılara verilmediği görülmektedir. Tüm bu etmenler, toplumun okuma özgürlüğüne engel oluşturmaktadır. Sansürü engellemek için sansür gelmeden önce alınması gereken önlemler bulunmaktadır. Bu önlemler kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- Kütüphanenin materyal seçiminin nasıl yapılacağını, bu konuda kütüphanecinin yetki ve sorumluluklarını belirten bir “materyal seçim politikası”nın hazırlanarak ilgili makamlara onaylatılması.
- Kütüphane koleksiyonuna gelebilecek itiraza karşı uygulanacak sürecin belirlenmesi.
- Kütüphane hizmetlerinin tanıtılması için “halkla ilişkiler programı” hazırlanması ve bu amaçla kitle iletişim araçlarının kullanılması (ALA, 1989).

Bütün kütüphanelerde benzer önlemlerin alınması, kütüphanecilerin sansürle karşılaştıklarında daha hızlı ve bilinçli hareket edebilmelerini sağlayacaktır.

“Düşünceyi anlatım özgürlüğünün önemini toplumca kavranmasında ilk adım, yazılı kültüre dayalı düşünme pratiğinin kazanılması, bunun için de okuma eyleminin bir doğal davranış niteliği olmasıdır”

(Soysal, 1999). “Okuma eylemi”nin gerçekleşebilmesi ise bilgi kaynaklarının varlığına bağlıdır. Kütüphaneler bilgiye ulaşır, bilgiyi derler, düzenler ve kullanıcılarına sunar. Bu bağlamda kütüphanelerin düşünce özgürlüğü ile beslenen ve düşünce özgürlüğünü besleyen bir kurum oldukları söylenebilir (Besimoğlu ve Korkut, 2011, s. 206-213).

Ergül Özışık (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, yine literatürden örneklerle kütüphanelerin ve kütüphanecilerin düşünce özgürlüğü bağlamında hareket etmelerinin ve sansüre direnmelerinin, toplumun eleştirel düşünce, yaratıcılık ve bunlara ek olarak yaşam boyu öğrenme kabiliyetlerini kazanmasına yönelik önemi ortaya konmuştur.

Kısaca açıklanan bütün çalışmalar, düşünce özgürlüğü ve sansür kavramlarının bilgi merkezleri ve kütüphaneler için önemini vurgulamaktadır. Bu kavramları ve kütüphane hizmetlerinde düşünce özgürlüğünün gereklerini nasıl uygulayacağını bilen kütüphaneciler yetiştirmek, bu konuda atılacak ilk ve en önemli adımdır. Ancak istediği bilgi kaynağına hiçbir kısıtlama olmadan erişebilen ve ulaştığı bilgiyi anlayabilen bireyler özgürce düşünebilir ve demokratik toplumun temelini oluşturabilirler.

3. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

3.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanmış* kitap, makale ve tez türündeki kaynakların dönemlere göre nicelik ve içerik analizini yapmaktır.

Bu bağlamda **araştırma problemi**, “Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanan kitap, makale ve tez çalışmalarının nicelik ve içerik değişimleri nasıl olmuştur?” biçiminde oluşturulmuştur.

Çalışma kapsamında ilgili dönem itibarıyla aşağıdaki **araştırma sorularına** yanıt aranmıştır:

1. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların türlerine (kitap, makale ve tez) göre sayısal dağılımı nasıl olmuştur?
2. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların dönemlere göre sayısal dağılımı ve değişimi nasıl olmuştur?
3. Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanmış kaynakların dönemlere göre içerik değişimi nasıl olmuştur?

Belirtilen amaç, problem ve araştırma soruları bağlamında **araştırmanın hipotezi**, “Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda yayımlanan kitap, makale ve tez çalışmaları nicelik ve içerik açısından dönemsel değişiklikler göstermiştir” biçiminde oluşturulmuştur.

3.2. Çalışmanın Kapsamı

Bu çalışma Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 arasında yayımlanmış kaynakları kapsamaktadır. Bilindiği üzere 1928, Türkiye’de Latin harflerine geçiş (Harf Devrimi) yılıdır. 1928 yılı bu nedenle başlangıç yılı olarak alınmıştır. Çalışmaya genelde en çok yapılan kaynak türleri olarak makale, kitap ve tezler dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamına Türkçe kaynaklar alınmış ancak Türkiye’deki üniversitelerde Türkçe’den farklı bir dilde yayımlanan tezlere de yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında aşağıda verilen kurum, kuruluş ve kütüphane veri tabanları taranmıştır:

- Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, KOHA Katalog Erişim Sistemi
- YÖK Tez Merkezi
- Milli Kütüphane
- Türkiye Makaleler Bibliyografyası
- Google Akademik
- Ebscohost (search.ebscohost.com)

* Çalışmaya dâhil edilen tez türü kaynaklar “yayımlanmış” değil “yapılmış” çalışmalardır. İfade bütünlüğünü sağlamak için öyle kullanılmıştır.

- Üniversite Kütüphaneleri (İstanbul Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi)
- ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) – TR Dizin
- Dergipark

3.3. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada yöntem olarak, Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusu üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanmış kaynakların yayın yıllarına, türlerine ve içeriklerine göre dağılımını incelemek amacıyla betimleme ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Betimleme, araştırmaya konu olan olay, grup veya varlığı tanımlayan ve açıklayan bir araştırma yöntemidir. Mevcut olayları, geçmişteki olay ve koşullarla ilişkilerini de inceleyerek, aradaki etkileşimiyle açıklamayı amaçlar (Kaptan, 1995’ten aktaran Erbaş, 2018, s. 14). İçerik analizi yöntemi ise, belirli kavramlar temelinde birbirine benzeyen verileri bir araya getirmek, bu verileri düzenleyerek ve yorumlayarak, anlaşılabilir bir şekilde açıklamaya katkı sağlayacak kavram ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008 ve Neuman, 2012’den aktaran Karataş, 2015, s. 74).

Çalışma kapsamında değerlendirilen veriler, literatür taraması tekniğiyle elde edilmiştir. Literatür taraması ile düşünce özgürlüğü ve sansür konusundaki basılı kaynakların, tür (makale, kitap, tez), başlık, yazar, yıl verileri; ayrıca türü makale olan kaynakların yayımlandığı dergi, kitapların yayınevi, tezlerin ise veri tabanı bilgileri elde edilmiştir.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür konusu üzerine yayımlanan kaynakları belirlemek amacıyla geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama için “düşünce özgürlüğü”, “ifade özgürlüğü”, “düşünce hürriyeti”, “ifade hürriyeti”, “vicdan özgürlüğü”, “özgür düşünme”, “düşünceyi açıklama özgürlüğü”, “düşünceleri açıklama özgürlüğü”, “sansür”, “basın özgürlüğü”, “iletişim özgürlüğü”, “internet özgürlüğü”, “haberleşme özgürlüğü”, “inanç özgürlüğü” ve “fikir özgürlüğü” anahtar sözcükleri (terimleri) belirlenmiştir.

Çalışmada, yayın sayısı az olduğu için 1928-1960 arası bir dönem olarak ele alınmış, 1960-2020 yılları arası onar yıllık dönemlere ayrılarak incelenmiştir.* Veri tabanlarından literatür taraması ile elde edilen veriler *Microsoft Excel* ve *Rapidminer* yazılımları kullanılarak değerlendirilmiştir. Ulaşılan bütün basılı kaynaklar için ayrıca kitap, makale ve tez olarak türlerine göre ayrılarak 10 yıllık dönemler için yayınların sayısal dağılımları grafiklerle incelenmiştir. Birden fazla baskısına ulaşılan kitaplar için, sayısal analizlerde ilk baskının yayın yılı dikkate alınmıştır. Çalışmada ulaşılan bütün kaynaklar için toplu bir içerik değerlendirmesi yapılmış, daha sonra kitap, makale ve tez olarak türlere göre ayrı ayrı içerik değerlendirmesine alınmıştır. Yayınlar ait başlıklar üzerinden bir içerik değerlendirmesi yapmak amacıyla başlıklarda en fazla kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir. Bu işlem için öncelikle başlıklardan oluşan veri temizlenmiştir; başlıklarda kullanılan “ve”, “ile”, “için”, “ışığında”, “üzerine” vb. bir kavram ifade etmeyen kelimeler veriden çıkarılmış ve başlıklarda kullanılan terimlerden ek alanların ekleri kaldırılmıştır. Örneğin başlıkta kullanılan “sansürü”, “sansürün” ve “sansürleme” kelimeleri “sansür” terimi olarak sayılacak şekilde düzenlenmiştir. Kitap, makale ve tez yayınları için “2000 yılı ve öncesi” ve “2001 yılı ve sonrası” başlıklarda en fazla kullanılan kelimeler belirlenerek kıyaslanmıştır.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada tercih edilen araştırma yöntem ve teknikleri ile araştırmanın sınırlılıkları bağlamında elde edilen bulgular aşağıda ayrıntılandırılmıştır. Bu çalışmada, önce tüm kaynaklar sonra da kitap, makale ve tez türlerindeki yayınlar için ayrı ayrı olmak üzere 10 yıllık dönemler çerçevesinde sayısal dağılımlar grafiklerle incelenmiş ve başlıklarda en fazla kullanılan terimler belirlenmiştir. Ayrıca 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kaynaklarla 2001 yılı ve sonrasında yayımlanan kaynakların başlıklarında en fazla kullanılan terimler üzerinden içerik değerlendirmesi yapılmıştır.

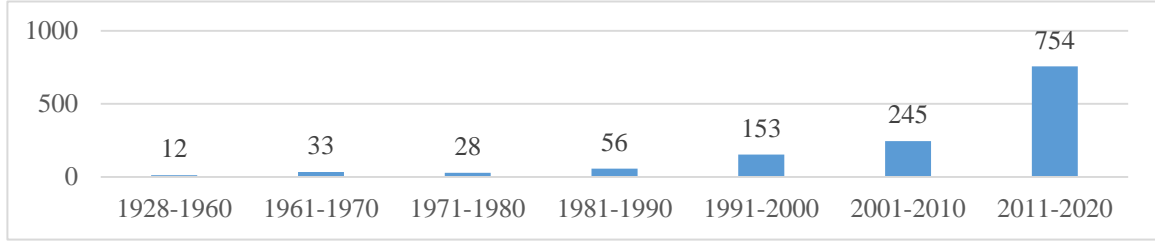
* 1928-1990 döneminde yayımlanan toplam tez sayısı 7 olduğu için tezlere ilişkin analizlerde bu tarih aralığı tek dönem olarak değerlendirilmiştir.

4.1. 1928-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Kitap, Makale ve Tezlerin Tümüne İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında kitap, makale ve tez olarak yapılan toplam 1303 çalışmaya ulaşılmıştır. Şekil 1’de Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan ve çalışma kapsamına alınan kaynakların toplamına yönelik 10 yıllık dönemler için sayısal dağılımı verilmiştir.

Şekil 1

*Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı *-1928-2020*

1928-1960 yılları arasında Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yalnızca 12 kaynak yayımlandığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle grafikte 1928-1960 yılları tek bir dönem olarak verilmiştir. 1980 yılından sonraki her 10 yıllık dönemde kaynak sayısının hızla artmaya başladığı, 2011-2020 döneminde ise 754 kaynak yayımlandığı, bu dönemde yayımlanan kaynak sayısının bir önceki dönem yayımlanan kaynak sayısının yaklaşık 3 katı olduğu görülmektedir.

Tablo 1’de, veri temizleme işlemi sonrasında Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kitap, makale ve tez türlerindeki bütün yayınların başlıklarında kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 1

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	702	Suç	44	Devlet	19
İfade	278	Değerlendirme	43	Güvenlik	19
Basın	238	Gazete	42	Kitle	19
Düşünce	225	Sözleşme	42	Uluslararası	19
Sansür	218	İlişki	42	Nefret	18
Hak	212	Yasak	37	Ceza	17
Türkiye	172	İnternet	37	Laiklik	17
İnsan	146	Yargı	34	Osmanlı	17
Din	138	Film	32	Propaganda	17
Avrupa	119	Sanat	31	İnceleme	17
Hukuk	101	Kanun	29	Toplum	17
Türk	101	Sinema	28	Açıklama	15
Anayasa	98	Koru(n)ma	26	Kişilik	15
Karar	89	İslam	26	İstanbul	15
Mahkeme	89	Bilgi	24	Birlik	14
Hürriyet	85	Temel	24	Kamu	14
Sınır(lama)	77	Kütüphane	22	Kitap	14

* Ulaşılan kaynaklardan 22 tanesinin (2 kitap, 20 makale) yayın yılı bilgisi bulunmadığı için bu kaynaklar “Bulgular ve Değerlendirme” bölümündeki ilgili tablo ve grafiklere dâhil edilmemiştir.

Medya	61	AİHM	21	Sorun	14
Vicdan	55	Demokrasi	21	Haberleşme	13
İletişim	45	Sosyal	21	Rapor	13
İnanç	45	Söylem	20		

Bütün yayımların başlıklarında en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı görülmektedir. “İfade”, “basın”, “düşünce”, “sansür”, “hak”, “Türkiye” “insan” ve “din” terimleri ise sırasıyla konu başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimlerdir. “Avrupa”, “hukuk”, “Türk”, “anayasa”, “karar” ve “mahkeme” terimlerinin de oldukça fazla kullanılan terimler arasında olduğu görülmektedir.

Şekil 2’de bütün kaynakların başlıklarında en fazla kullanılan terim sayılarının kelime bulutuyla ifade edilmiş hali görülmektedir.

Şekil 2

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimler İçin Kelime Bulutu-1928-2020

Başlıklarda diğer terimlere göre oransal olarak çok fazla sayıda kullanılması ve bu nedenle kelime bulutunda verilen diğer terimlerin çok küçük kalıp okunamaması nedeniyle “özgürlük” terimine ve bu terimle eş anlamlı olarak kullanılan “hürriyet” terimine kelime bulutunda yer verilmemiştir. Kelime bulutunda “ifade”, “basın”, “düşünce”, “sansür” ve “hak” terimlerinin diğer terimlere oranla daha büyük olduğu, yani başlıklarda diğer terimlerden daha fazla kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan bütün kaynakların konularında dönemsel olarak yaşanan değişimi gözlemlemek amaçlanmıştır. Bu çerçevede kaynaklar “2000 yılı ve öncesinde yayımlananlar” (Tablo 2) ve “2001 yılı ve sonrasında yayımlananlar” (Tablo 3) olmak üzere 2 gruba ayrılmıştır ve makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan toplam kaynak sayısı 282, 2001 ve sonrasında yayımlanan toplam kaynak sayısı ise 999’dur.

Tablo 2

2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	117	Yasak	13	Kanun	8
Sansür	88	Din	12	Mahkeme	8
Düşünce	86	Hak	12	Medya	7
Basın	60	Karar	11	Vicdan	7
Türkiye	30	Kütüphane	11	Haberleşme	6
Türk	23	Sorun	11	Sanat	6
Anayasa	21	Hukuk	10	Suç	6

Hürriyet	19	Demokrasi	9	İnanç	5
Film	17	İletişim	9	İslam	5
İfade	17	İnsan	9	Toplum	5
Sinema	14	Gazete	8		

Çalışmaların başlıklarında, 2000 yılı ve öncesinde “özgürlük”, “sansür”, “düşünce” ve “basın” terimlerinin diğer terimlere göre oldukça fazla kullanıldığı, yine “Türkiye”, “Türk” ve “Anayasa” terimlerinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 3

2001 Yılı ve Sonrasında Yayımlanan Çalışmaların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

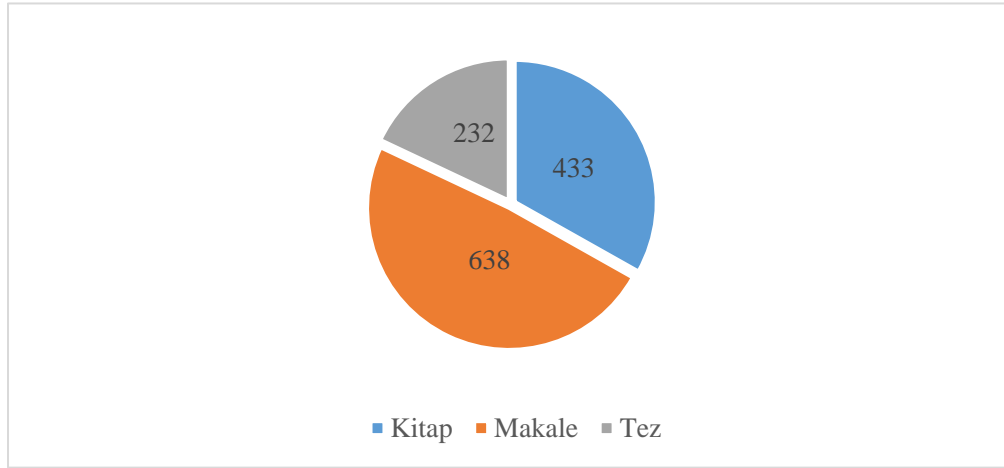
Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	566	Sözleşme	39	Ceza	15
İfade	256	Sorun	36	Propaganda	15
Hak	197	İletişim	36	Birlik	14
Basın	174	Suç	35	Kamu	14
Türkiye	139	Gazete	34	Kişilik	14
İnsan	134	İnternet	33	İnceleme	14
Düşünce	126	Yargı	32	İstanbul	14
Sansür	123	Koru(n)ma	23	Laiklik	13
Din	122	Temel	23	Rapor	13
Avrupa	113	Bilgi	22	Yasak	13
Hukuk	89	Sanat	22	Cumhuriyet	12
Mahkeme	79	AİHM	21	Sinema	12
Karar	76	Sosyal	21	Toplum	12
Türk	76	Kanun	20	Demokrasi	11
Anayasa	74	Söylem	20	Kütüphane	11
Sınır(lama)	68	İslam	20	Uygulama	11
Hürriyet	65	Güvenlik	18	Açıklama	10
Medya	54	Kitle	18	Kavram	10
Vicdan	45	Nefret	18	Kitap	10
Değerlendirme	42	Devlet	17	Ulusal	10
İlişki	40	Uluslararası	17	Çözüm	10
İnanç	40	Osmanlı	16		

2001 yılı ve sonrasında ise “özgürlük”, “ifade”, “hak” ve “basın” terimlerinin diğer terimlere göre oldukça fazla kullanıldığı, “Türkiye”, “insan”, “düşünce”, “sansür”, “din” ve “Avrupa” terimlerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. İki dönemde de “özgürlük” teriminin başlıklarda en fazla kullanılan terim olduğu görülmektedir. Yine “sansür”, “düşünce”, “basın” ve “Türkiye” terimleri iki dönemde de çalışma başlıklarında yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak, 2000 yılı ve öncesinde “sansür” terimi başlıklarda en fazla kullanılan ikinci terim iken, 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan sekizinci terim olmuştur. 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda “Avrupa” ve “mahkeme” kelimelerinin oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir. Buna karşın, bu sözcüklerin 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kaynaklarda en fazla kullanılan ilk 20 terim arasında yer almadığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “kütüphane” terimi başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında 16. sırada yer alırken, 2001 yılı ve sonrasında bu terimin başlıklarda en fazla kullanılan ilk 50 terim arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. Yine “film” ve “sinema” terimleri 2000 yılı ve öncesinde başlıklarda en fazla kullanılan ilk 11 terim arasında bulunurken, 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan ilk 50 terim arasında bulunmamaktadır. “Hak” teriminin ise 2001 yılı ve

sonrasında önceki dönemlere göre oldukça fazla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kaynakların başlıklarında “düşünce” terimi “ifade” teriminden oldukça fazla kullanılırken (yaklaşık 5 katı), 2001 yılı ve sonrasında “ifade” teriminin “düşünce” teriminden daha fazla (yaklaşık 2 katı) kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 3’te, araştırma kapsamında değerlendirilen çalışmaların türlerine göre dağılımını gösteren grafik verilmiştir.

Şekil 3

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı-1928-2020

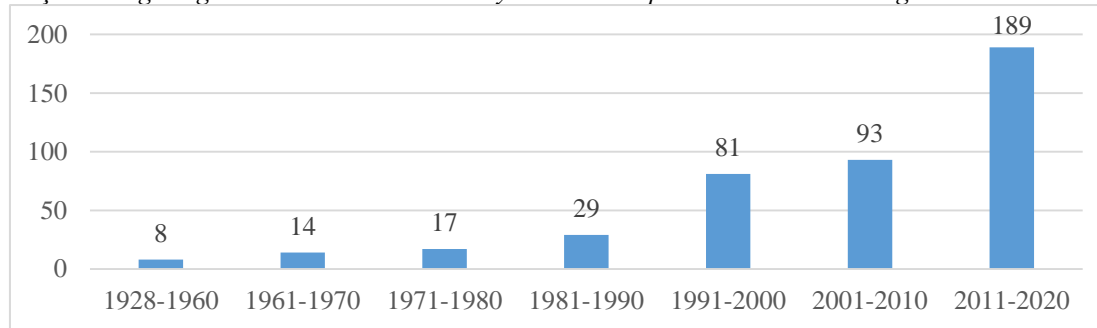
Çalışma kapsamında, Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan toplam 433 kitap, 638 makale ve 232 teze ulaşılmıştır. Kaynakların %33’ü kitap, %49’u makale ve %18’i tezdir. Düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine en fazla makale, en az ise tez yayımlandığı görülmektedir.

4.2. 1928-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Kitaplara İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Bu kısımda Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanan kitaplara ilişkin nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada belirtilen tarih aralığında toplam 433 kitap yayımlanmıştır. Şekil 4’te, dönemlere göre yayımlanan kitap sayılarını gösteren grafik verilmiştir. Yayın yılına ulaşılamayan 2 kitaba grafikte yer verilmemiştir.

Şekil 4

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yayımlanan Kitapların Yıllara Göre Dağılımı-1928-2020

1928-1960 döneminde düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda 8 kitap yayımlandığı, daha sonra kitap sayısının artmaya başladığı, özellikle 1991-2000 döneminde yayımlanan kitap sayısının bir önceki 1981-1990 döneminin 2,8 katı olduğu görülmektedir. Dönemsel olarak en fazla kitabın 2011-2020

döneminde yayımlandığı ve bu dönem yayımlanan kitap sayısının 189'a ulaşarak, bir önceki 2001-2010 döneminin yaklaşık 2 katı olduğu görülmektedir.

Tablo 4'te Türkiye'de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kitapların başlıklarında kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 4

Kitap Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	192	Yasak	24	Sınır(lama)	11
Basın	98	Karar	22	İletişim	11
İfade	87	Mahkeme	22	İslam	10
Düşünce	76	Gazete	20	Kanun	9
Türkiye	60	Hukuk	20	Film	8
Hak	48	İnanç	18	Laiklik	8
Sansür	47	Sorun	16	Temel	8
Hürriyet	38	Anayasa	15	İnternet	8
İnsan	35	Vicdan	15	Sanat	8
Din	31	Kitap	13	Ceza	7
Avrupa	27	Rapor	13	Demokrasi	7
Medya	27	Yargı	13	Suç	7
Türk	24	Sözleşme	12		

1928-2020 yılları arasında, kitap başlıklarında en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı, “basın”, “ifade” ve “düşünce” terimlerinin ise yine oldukça fazla kullanıldığı görülmektedir. “Türkiye”, “hak”, “sansür”, “hürriyet”, “insan”, “din”, “Avrupa”, “medya”, “Türk” ve “yasak” terimlerinin de yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye'de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kitapların konularında dönemsel olarak yaşanan değişimi gözlemlemek amacıyla ulaşılan bütün kitaplar “2000 yılı ve öncesinde yayımlananlar” (Tablo 5) ve “2001 yılı ve sonrasında yayımlananlar” (Tablo 6) olmak üzere 2 gruba ayrılarak kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan toplam kitap sayısı 149, 2001 yılı ve sonrasında yayımlanan toplam kitap sayısı ise 282'dir (Yayın yılına ulaşamayan 2 kitap dâhil edilmemiştir).

Tablo 5

2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Kitapların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal

Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	54	Türk	8	Anayasa	4
Düşünce	46	Film	7	Laiklik	4
Basın	38	Kanun	7	Medya	4
Sansür	21	Karar	6	Saygı	4
Hürriyet	17	Demokrasi	5	İnanç	4
Türkiye	15	Hak	5	İnsan	4
Yasak	11	Hukuk	5	İslam	4
İfade	11	Sorun	5	Mahkeme	4
Din	8	Sinema	5		
Gazete	8	Vicdan	5		

Kitap başlıklarında 2000 yılı ve öncesinde en fazla “özgürlük”, “düşünce”, “basın” ve “sansür” terimlerinin kullanıldığı, “hürriyet”, “Türkiye”, “yasak” ve “ifade” terimlerinin yine yaygın olarak kullanılan terimler olduğu görülmektedir.

Tablo 6

2001 Yılı ve Sonrasında Yayımlanan Kitapların Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	139	Karar	16	İletişim	8
İfade	76	Türk	16	İnternet	8
Basın	60	Hukuk	15	Ceza	7
Türkiye	45	İnanç	14	İstanbul	7
Hak	43	Rapor	13	Koru(n)ma	6
Düşünce	32	Gazete	12	Kitap	6
İnsan	31	Yargı	12	Sempozyum	6
Avrupa	26	Anayasa	11	Çözüm	6
Sansür	26	Sorun	11	İlişki	6
Din	23	Sözleşme	11	İslam	6
Hürriyet	21	Yasak	11	Sanat	6
Medya	21	Sınır(lama)	10		
Mahkeme	18	Vicdan	10		

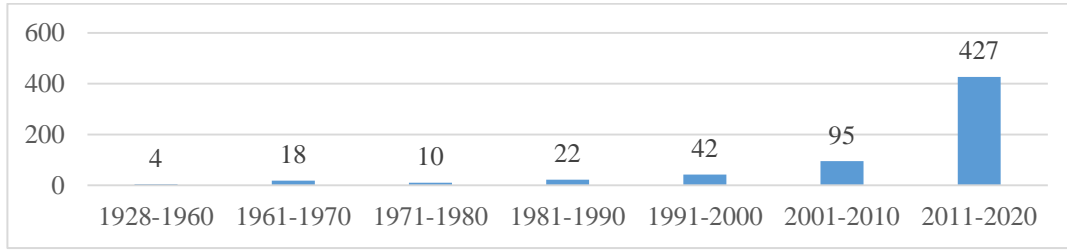
Kitap başlıklarında 2001 yılı ve sonrasında ise en fazla “özgürlük”, “ifade”, “basın”, “Türkiye” ve “hak” terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Her iki dönemde de en fazla kullanılan terimin “özgürlük”, en fazla kullanılan üçüncü terimin ise “basın” olduğu görülmektedir. “Sansür”, “hürriyet”, “Türkiye” ve “din” terimlerinin de yine her iki dönemde yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “yasak” ve “ifade”, 2001 yılı ve sonrasında ise “hak”, “insan”, “Avrupa” ve “medya” terimlerinin fazlaca kullanılan diğer terimler olduğu görülmektedir. İki dönemde de “özgürlük” teriminin başlıklarda en fazla kullanılan terim olduğu görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “düşünce” terimi başlıklarda en fazla kullanılan ikinci terimken, 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan ikinci terim “ifade” olmuştur. Yazarların artık “düşünce özgürlüğü” yerine “ifade özgürlüğü” kavramını daha fazla kullandıkları söylenebilir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “kanun” ve “laiklik” terimleri yer alırken bu terimlerin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. “Hak” teriminin 2000 yılı ve öncesine göre sonraki dönemde oldukça fazla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. “Film” terimi ise 2000 yılı ve öncesinde en fazla kullanılan terimler arasında yer alırken, sonraki dönemde yer almamaktadır.

4.3. 1928-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Makalelere İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Bu kısımda Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yayımlanan makalelere ilişkin nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Belirtilen yıllar arasında ilgili konuda Türkiye’de yayımlanan toplam 638 makaleye ulaşılmıştır. Şekil 5’te yayımlanan makale sayılarını dönemlere göre gösteren grafik verilmiştir. Yayın yılına ulaşamayan 20 makaleye grafikte yer verilmemiştir.

Şekil 5

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yayımlanan Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı-1928-2020

1928-1960 döneminde yayımlanan yalnızca 4 makaleye ulaşıldığı için bu yıllar arası grafikte tek bir dönem olarak verilmiştir. Dönemlere göre yayımlanan makale sayısının genel olarak arttığı görülmektedir. Ancak 1971-1980 döneminde bir önceki 1961-1970 dönemine göre yayımlanan makale sayısının azaldığı anlaşılmaktadır. 2011-2021 döneminde yayımlanan makale sayısının ise önceki dönemlere göre oldukça fazla olduğu, bu dönemde bir önceki 2001-2010 döneminde yayımlanan makale sayısının yaklaşık 4,5 katı makale yayımlandığı görülmektedir.

Tablo 7’de Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan makalelerin başlıklarında en fazla kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 7

Makale Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	337	Suç	27	Uluslararası	13
Sansür	130	İlişki	27	İletişim	13
Düşünce	122	Sorun	20	Kamu	12
Hak	112	İnternet	20	Yargı	12
İfade	109	Bilgi	19	Demokrasi	11
Basın	82	Kanun	19	Osmanlı	11
Din	82	Temel	19	Yasak	11
İnsan	71	İnanç	19	İslam	11
Türkiye	64	Aihm	17	Sosyal	10
Hukuk	57	Koru(n)ma	17	Toplum	10
Anayasa	55	Kütüphane	16	Açıklama	9
Avrupa	50	Sanat	16	Ceza	9
Karar	46	Devlet	15	Cumhuriyet	9
Mahkeme	45	Güvenlik	15	Nefret	9
Türk	45	Sözleşme	15	Propaganda	9
Sınır(lama)	43	Medya	14	Söylem	9
Değerlendirme	36	Sinema	14	Siyasal	9
Hürriyet	31	Film	13	İrade	9
Vicdan	30	Gazete	13	İnceleme	8

Makale başlıklarında en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı, en fazla kullanılan ikinci terimin ise “sansür” olduğu görülmektedir. “Düşünce”, “hak” ve “ifade” terimleri de diğer terimlere göre oldukça fazla kullanılmıştır. “Basın”, “din”, “insan”, “Türkiye”, “hukuk”, “Anayasa” ve “Avrupa” terimleri makale başlıklarında yaygın olarak kullanılan diğer terimlerdir. “Sansür” terimi kitap başlıklarında en fazla kullanılan ilk 5 terim arasında bulunmazken, makale başlıklarında daha sık kullanılan bir terim olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan makalelerin konularında dönemsel olarak yaşanan değişimi gözlemlemek amacıyla ulaşılan bütün makaleler “2000 yılı ve öncesinde yayımlananlar” (Tablo 8) ve “2001 yılı ve sonrasında yayımlananlar” (Tablo 9) olmak üzere 2 gruba ayrılarak, makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan toplam makale sayısı 96, 2001 yılı ve sonrasında yayımlanan toplam makale sayısı ise 522’dir.

Tablo 8

2000 Yılı ve Öncesinde Yayımlanan Makalelerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Sansür	62	Kütüphane	7	Karar	4
Özgürlük	33	Sinema	7	Sanat	4
Düşünce	26	Türk	7	Toplum	4
Basın	9	Türkiye	7	İnsan	4
Film	7	Anayasa	6		

2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında “sansür”, “özgürlük” ve “düşünce” terimlerinin en fazla kullanılan terimler olduğu görülmektedir. “Basın”, “film”, “kütüphane”, “sinema”, “Türk” ve “Türkiye” terimlerinin de bu dönemde, makale başlıklarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 9

2001 Yılı ve Sonrasında Yayımlanan Makalelerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	284	İnternet	20	Cumhuriyet	9
Hak	105	Medya	19	Kütüphane	9
İfade	102	Sorun	19	Nefret	9
Düşünce	83	İnanç	19	Sanat	9
Din	76	Temel	18	Söylem	9
Basın	71	AİHM	17	İrade	9
İnsan	64	Bilgi	17	Açıklama	8
Sansür	61	Kanun	17	Propaganda	8
Türkiye	54	Koru(n)ma	15	Siyasal	8
Hukuk	53	Devlet	14	Uygulama	8
Anayasa	46	Güvenlik	14	İnceleme	8
Avrupa	46	Gazete	13	Birlik	7
Karar	40	Sözleşme	13	Ceza	7
Mahkeme	40	İletişim	13	Demokrasi	7
Sınır(lama)	38	Kamu	12	Kişilik	7
Türk	37	Sosyal	12	Laiklik	7
Değerlendirme	36	Uluslararası	12	Toplantı	7
Hürriyet	30	Osmanlı	11	Ulusal	7
Vicdan	26	Yargı	11	Özgür	7
İlişki	26	Yasak	10		
Suç	23	İslam	10		

2001 yılı ve sonrasında yayımlanan makale başlıklarında “özgürlük”, “hak” ve “ifade” terimlerinin diğer terimlere göre daha fazla kullanıldığı, buna karşın “hak” ve “ifade” terimlerinin 2000 yılı öncesi dönemde başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. “Düşünce”, “din”, “basın”, “insan”, “sansür”, “Türkiye” ve “hukuk” terimlerinin 2001 yılı ve sonrasında makale başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimler olduğu görülmektedir.

2001 yılı ve sonrasında yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terim “özgürlük” iken, 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimin, diğer bütün türlerden farklı olarak, “sansür” olduğu görülmektedir. 2001 yılı ve sonrasında makale başlıklarında “hak”, “Avrupa” ve “mahkeme” terimleri oldukça fazla kullanılırken 2000 yılı ve öncesinde bu terimlerin en fazla kullanılan terimler arasında yer almadığı görülmektedir. “İnternet” ve “medya” terimleri ile “din”, “vicdan” ve “inanç” terimlerinin yine 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasına girdiği görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “sinema” ve “film” terimleri yer alırken bu terimlerin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. Yine “toplum” terimi 2000 yılı ve öncesinde başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında yer alırken, sonraki dönemde yer almamaktadır.

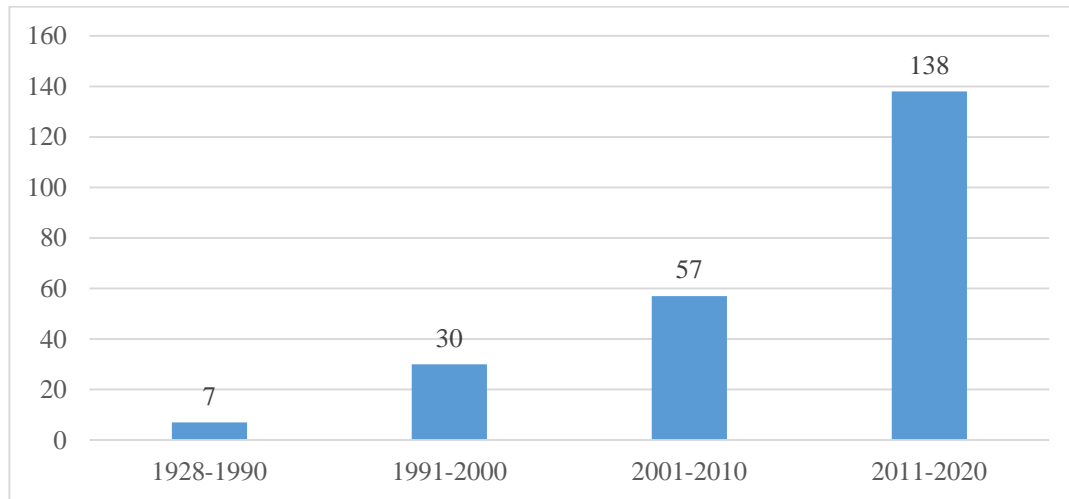
4. 4. 1928-2020 Yılları Arasında Yapılan Tezlere İlişkin Nicelik ve İçerik Analizi

Bu kısımda Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine 1928-2020 yılları arasında yapılan tezlere ilişkin nicelik ve içerik analizi yapılmıştır. Bu yıllar arasında Türkiye’de yapılan toplam 232 teze ulaşılmıştır. Bu tezlerin 211’i Türkçe, 21’i ise çoğunluğu İngilizce olmak üzere farklı dillerde yazılmıştır. Bu çalışma kapsamında yer verilen tezlere Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Ulusal Tez Merkezi web sayfasından (“Ulusal Tez Merkezi”, t.y.) erişilmiştir. Ulusal Tez Merkezine ek olarak kütüphane kataloglarında yapılan arama sonucu ulaşılan 4 tez de bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Şekil 6’da dönemlere göre düşünce özgürlüğü ve sansür konusunda gerçekleştirilen tezlere ilişkin sayıları gösteren grafik verilmiştir.

Şekil 6

Düşünce Özgürlüğü ve Sansür Konusunda Yapılan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı-1928-2020

1928-1990 dönemindeki toplam tez sayısı 7 olduğu için, bu tarih aralığı tek dönem olarak değerlendirilmiştir. 1991 yılından itibaren tez sayısının artmaya başladığı, 2011-2020 dönemindeki tez sayısının ise bir önceki 2001-2010 dönemine göre yaklaşık 2,4 katına çıktığı görülmektedir.

Tablo 10’da Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yapılan Türkçe tezlerin başlıklarında kullanılan terimlerin sayıları verilmiştir.

Tablo 10*Tez Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı-1928-2020*

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	174	Din	25	Kitle	10
İfade	82	Hukuk	24	Suç	10
Basın	58	Sınır(lama)	23	Vicdan	10
Hak	53	Mahkeme	22	Gazete	9
Türkiye	48	Karar	21	Sinema	9
Sansür	45	İletişim	21	Yargı	9
Avrupa	42	Hürriyet	16	İlişki	9
İnsan	40	Sözleşme	15	İnternet	9
Türk	32	Medya	13	İnanç	8
Anayasa	28	Film	11	Sanat	7
Düşünce	27	Sorun	11	Sosyal	7

Tez başlıklarında da kitap ve makale başlıklarında olduğu gibi en fazla “özgürlük” teriminin kullanıldığı görülmektedir. Başlıklarda en fazla kullanılan diğer terimler, sırasıyla, “ifade”, “basın” ve “hak”tır. “Türkiye”, “sansür”, “Avrupa” ve “insan” terimlerinin de tez başlıklarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Kitap başlıklarında ve tez başlıklarında en fazla kullanılan 3 terimin, sıralaması farklı olmakla birlikte, aynı olduğu görülmektedir.

Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yapılan tezlerin konularında dönemselsel olarak yaşanan değişimi gözlemlemek amacıyla, ulaşılan bütün tezler “2000 yılı ve öncesinde yapılanlar” (Tablo 11) ve “2001 yılı ve sonrasında yapılanlar” (Tablo 12) olmak üzere 2 gruba ayrılmış ve tez başlıklarında en fazla kullanılan terimler değerlendirilmiştir. 2000 yılı ve öncesinde yapılan toplam tez sayısı 37, 2001 yılı ve sonrasında yapılan toplam tez sayısı ise 195’tir. 2000 yılı ve öncesinde yapılan Türkçe tez sayısı 36, 2001 yılı ve sonrasında yapılan Türkçe tez sayısı ise 175’tir.

Tablo 11*2000 Yılı ve Öncesinde Yapılan Tezlerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı*

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	30	Türk	8	Hak	4
Düşünce	14	Türkiye	8	İfade	4
Basın	13	İletişim	6	Film	3
Anayasa	11	Sorun	5	Hukuk	3
Sansür	9	Haberleşme	4	Sınır(lama)	3

2000 yılı ve öncesinde yapılan tezlerin başlıklarında en fazla “özgürlük”, “düşünce”, “basın” ve “anayasa” terimleri kullanılmıştır. “Sansür”, “Türk”, “Türkiye” ve “iletişim” terimleri yine yaygın olarak kullanılan terimler arasındadır.

Tablo 12’de 2001 yılı ve sonrasında yapılan tezlerin başlıklarında en fazla kullanılan terim sayıları verilmiştir.

Tablo 12*2001 Yılı ve Sonrasında Yapılan Tezlerin Başlıklarında Kullanılan Terimlerin Sayısal Dağılımı*

Terim	Sayı	Terim	Sayı	Terim	Sayı
Özgürlük	144	Karar	20	İnternet	9
İfade	78	Sınır	20	Film	8
Hak	49	Anayasa	17	Sosyal	8
Basın	45	Sözleşme	15	Suç	8
Avrupa	41	İletişim	15	İlişki	8
Türkiye	40	Hürriyet	14	Sanat	7
İnsan	39	Medya	14	Söylem	7
Sansür	36	Düşünce	13	Sinema	7
Türk	24	Gazete	9	İnanç	7
Din	23	Kitle	9	Nefret	6
Hukuk	21	Vicdan	9	Sorun	6
Mahkeme	21	Yargı	9		

2001 yılı ve sonrası dönemde yapılan tez başlıklarında en fazla “özgürlük”, “ifade”, “hak”, “basın”, “Avrupa”, “Türkiye”, “insan” ve “sansür” terimleri kullanılmıştır. Her iki dönemde de tez başlıklarında en fazla kullanılan terimin “özgürlük” olduğu görülmektedir. Kitap başlıklarında olduğu gibi tez başlıklarında da 2000 yılı ve öncesinde “düşünce” kelimesi “ifade” kelimesinden daha fazla kullanılırken 2001 yılı ve sonrasında “ifade” kelimesinin “düşünce” kelimesinden daha fazla kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde “Anayasa” terimi tez başlıklarında en fazla kullanılan dördüncü terimken, 2001 yılı ve sonrasında bu terimin başlıklarda en fazla kullanılan on beşinci terim olduğu görülmektedir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan tez başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “haberleşme” terimi yer alırken bu terimin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı göze çarpmaktadır. Makale başlıklarında olduğu gibi tez başlıklarında da 2001 yılı ve sonrasında “Avrupa” ve “mahkeme” terimleri oldukça fazla kullanılırken 2000 yılı ve öncesinde bu terimlerin en fazla kullanılan terimler arasında yer almadığı görülmektedir. “Hak” teriminin ise önceki döneme göre 2001 yılı ve sonrasında çok daha fazla kullanılarak en fazla kullanılan üçüncü terim olması dikkat çekmektedir. Yine makale başlıklarında olduğu gibi tez başlıklarında da “internet” ve “medya” terimleri ile “din”, “vicdan” ve “inanç” terimleri, 2001 yılı ve sonrasında en fazla kullanılan terimler arasına girmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında öncelikle “düşünce özgürlüğü” ve “sansür” kavramları ile “bilgi hizmetlerinde düşünce özgürlüğü ve sansür” konusu, literatürden örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kaynakları belirlemek amacıyla geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, ulaşılan kaynaklar yayın yıllarına ve türlerine göre incelenmiştir. 10 yıllık dönemler için yayımlanan kaynakların sayısal dağılımı grafiklerle incelenmiş, ayrıca konu başlıkları üzerinden bir içerik değerlendirmesi yapmak amacıyla, başlıklarda en fazla kullanılan terimler belirlenmiştir.

Çalışmada aşağıda verilen sonuçlara ulaşılmıştır:

- Türkiye’de 1928-2020 yılları arasında düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan 433’ü kitap, 638’i makale ve 232’si tez olmak üzere toplam 1303 kaynağa ulaşılmıştır. Düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine en fazla makale, en az ise tez yayımlandığı görülmüştür.
- 1928-1960 yılları arasında Türkiye’de düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan yalnızca 12 kaynağa ulaşılmıştır.

- 1980 yılından sonraki her 10 yıllık dönemde düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan kaynak sayısının hızla artmaya başladığı, 2011-2020 döneminde yayımlanan kaynak sayısının bir önceki dönem yayımlanan kaynak sayısının yaklaşık 3 katı olduğu görülmüştür.
- Yayın türü gözetilmeksizin ulaşılan bütün yayınlar incelendiğinde başlıklarında en fazla kullanılan terimin “özgürlük” olduğu görülmüştür. “İfade”, “basın”, “düşünce”, “sansür” ve “hak” terimleri ise sırasıyla kaynak başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimlerdir.
- Dönemsel olarak en fazla kitabın 2011-2020 döneminde yayımlandığı ve bu dönem yayımlanan kitap sayısının bir önceki döneminin yaklaşık 2 katı olduğu görülmüştür.
- Kitap başlıklarında en fazla “özgürlük” terimi kullanılmıştır. “Basın” ve “ifade” terimleri ise kitap başlıklarında en fazla kullanılan diğer terimlerdir. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “kanun” ve “laiklik” terimleri yer alırken, bu terimlerin 2001 yılı ve sonrasındaki başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmadığı görülmüştür. Kitap başlıklarında “hak” teriminin 2001 yılı ve sonrasında oldukça fazla kullanılmaya başlandığı görülmüştür. “Film” terimi ise 2000 yılı ve öncesinde en fazla kullanılan terimler arasında yer alırken, sonraki dönemde kitap başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- 2011-2021 döneminde yayımlanan makale sayısının 2001-2010 döneminde yayımlanan makale sayısının yaklaşık 4,5 katı olduğu anlaşılmıştır.
- Makale başlıklarında en fazla “özgürlük” terimi kullanılmıştır. İkinci en fazla kullanılan terim ise “sansür”dür. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimin, diğer bütün türlerden farklı olarak, “sansür” olduğu görülmüştür. “İnternet” ve “medya” terimleri ile “din”, “vicdan” ve “inanç” terimlerinin 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasına girdiği anlaşılmıştır. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan makale başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “sinema”, “film” ve “toplum” terimleri yer alırken bu terimler 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- 1991 yılından itibaren düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yapılan tez sayısının artmaya başladığı, 2011-2020 döneminde ise bir önceki 2001-2010 dönemine göre 2,4 katına çıktığı görülmüştür.
- Tez başlıklarında da kitap ve makale başlıklarında olduğu gibi en fazla “özgürlük” terimi kullanılmıştır. Tez başlıklarda en fazla kullanılan diğer terimler sırasıyla “ifade”, “basın” ve “hak”tır. 2000 yılı ve öncesinde “Anayasa” terimi tez başlıklarında en fazla kullanılan ilk beş terim arasında yer alırken, 2001 yılı ve sonrasında bu terimin başlıklarda en fazla kullanılan on beşinci terim olduğu görülmüştür. 2000 yılı ve öncesinde yayımlanan tez başlıklarında en fazla kullanılan terimler arasında “haberleşme” terimi yer alırken, bu terim 2001 yılı ve sonrasında başlıklarda en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- Kitap ve tez başlıklarında 2000 yılı ve öncesinde “düşünce” kelimesi “ifade” kelimesinden daha fazla kullanılırken, 2001 yılı ve sonrasında “ifade” kelimesi “düşünce” kelimesinden daha fazla kullanılmaya başlanmıştır.
- 2001 yılı ve sonrasında makale ve tez başlıklarında “Avrupa”, “mahkeme”, “internet”, “medya”, “din”, “vicdan” ve “inanç” terimleri oldukça fazla kullanılırken, 2000 yılı ve öncesinde bu terimler en fazla kullanılan terimler arasında bulunmamaktadır.
- “Özgürlük”, “ifade” ve “basın” terimlerinin sıralaması farklı olmakla birlikte, kitap ve tez başlıklarında en fazla kullanılan üç terim olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanmış basılı kaynak sayısının hızla arttığı görülmektedir.

Düşünce özgürlüğü ve sansür konuları hukuk, siyaset başta olmak üzere toplumsal yapı ve değişim ile doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla bu konularda yayımlanan çalışmalar söz konusu alanlarda yaşanan değişimlere bağlı olarak artar ya da azalır. Örneğin, yayın sayılarının askeri darbe dönemlerinde azalacağı, insan hak ve özgürlükleri alanının genişlediği dönemlerde artacağı söylenebilir. Bu, bir başka çalışmanın konusu olabilir.

Bu çalışmada irdelenen değişim, başka alanlarda yayımlanan basılı kaynak sayıları ışığında da ele alınabilir. Gelecekte benzer bir çalışma farklı bir konu çerçevesinde tekrarlanıp karşılaştırmalı bir

analiz yapılabilir. Böylece düşünce özgürlüğü ve sansür üzerine yayımlanan basılı kaynak sayısındaki artış hızı diğer alanlarla kıyaslanabilir.

Etik Standartlar ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Yazar Katkı Beyanı: Yazarlar makale için eşit oranda katkıda bulduklarını beyan ederler.

Finansal Destek: Yoktur.

Kaynakça

- Alaca, E. ve Yılmaz, B. (2015). Halk kütüphaneciliğinde sansür ve düşünce özgürlüğü konusunda kullanıcı algısı üzerine bir araştırma. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/11772>
- American Library Association. (1989). *Intellectual freedom manual*. (3rd. ed). A.L.A.
- American Library Association. (2010). *Intellectual freedom manual*. (8th ed.). Office for Intellectual Freedom of the American Library Association.
- American Library Association. (2013). 1967. Amerikan Kütüphane Derneği. <http://www.ala.org/aboutala/1967>
- Besimoğlu, C. ve Korkut, Ş. (2011). Kamu yönetimi ve siyaset bilimi öğrencilerinin düşünce özgürlüğü konusundaki görüşleri üzerine bir araştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 25(2), 205-237.
- Çelik, A. ve Tonta, Y. (1996). Düşünce özgürlüğü, bilgi edinme özgürlüğü ve bilgi hizmetleri. Bilgi Edinme Özgürlüğü içinde (1-13). Türk Kütüphaneciler Derneği. <http://yunus.hun.edu.tr/~tonta/yayinlar/beozgur.html>
- Dişli, M. ve Yılmaz, B. (2020). Türkiye'deki Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümleri ders programlarının düşünce özgürlüğü eğitimi açısından değerlendirmesi. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(4), 638-662.
- Erbaş, E. P. (2018). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Bakü Devlet Üniversitesi Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin okuma alışkanlıkları üzerine karşılaştırmalı bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ergül Özışık, M. (2019). *Bilginin toplumsal iletişiminde düşünce özgürlüğü açısından kütüphanelerin rolü* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gboyega, B. (1995). Freedom of information in Nigeria. *Emerging*, 135-143.
- Gülle, M. T. (1997). *Türkiye'de düşünce özgürlüğü sorunu ve halk kütüphanelerine yansımaları* (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- "Intellectual Freedom and Censorship Q & A", American Library Association, May 29, 2007. (2007) Amerikan Kütüphane Derneği. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/censorship/faq>
- Kaptan, S. (1995). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Gazi Üniversitesi.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kızıllıkan, Z. (1988). Düşünce özgürlüğü ve kütüphanecilik. *Türk Kütüphaneciliği*, 2(4), 159-165.
- Kızıllıkan, Z. (1994). *Düşünce özgürlüğü ve Türkiye'de kütüphanecilik eğitimi* (Yüksek lisans tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- "Kütüphaneler ve düşünce özgürlüğü konulu IFLA bildirisi". (t.y.). International Federation of Library Associations and Institutions, 1999. https://www.ifla.org/files/assets/faife/statements/iflastat_tr.pdf

- "Library Bill of Rights", June 30, 2006. (2006). American Library Association. <http://www.ala.org/advocacy/intfreedom/librarybill>
- Molz, R. K. (1990). Censorship: Current issues in American libraries. *Library Trends*, 39(1-2): 18-35.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt (5. Basım)*. Yayın Odası.
- Sağlamtunç, T. (1991). Kütüphanecilik açısından düşünce özgürlüğü ve sansür. *Türk Kütüphaneciliği*, 5(3), 93-99.
- Soysal, Ö. (1999). Düşünce özgürlüğü için bir toplumsal kaynak: Kütüphane kurumu. *Türk Kütüphaneciliği*, 13(2), 145-148.
- Türk Kütüphaneciler Derneği. (2008). TKD Düşünce Özgürlüğü Bildirgesi. <http://kutuphaneci.org.tr/bildirgeler/dusunce-ozgurlugu-bildirgesi/>
- Ulusal Tez Merkezi. (t.y.). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.